

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
В.Г.КОРОЛЕНКА

На правах рукопису ФЕДОРЕНКО Юлія Петрівна

УДК 373.542:81'243–056.87

ФОРМУВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ КОМУНІКАТИВНОЇ
КОМПЕТЕНЦІЇ В

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ
ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

13.00.09 – „Теорія навчання”

педагогічних наук Науковий керівник Гриньова Марина Вікторівна, доктор
педагогічних наук, професор

Полтава – 2005

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. Теоретико-дидактичні основи формування комунікативної
компетенції старшокласників

1.1 Аналіз комунікативної компетенції як складового аспекту теорії навчання

1.2 Дослідження дидактичних умов формування у старшокласників
комунікативної компетенції. 67

1.3 Висновки до першого розділу

РОЗДІЛ 2. Узагальнення критеріальних характеристик комунікативної
компетенції старшокласників

2.1. Вивчення критеріальних характеристик формування комунікативної
компетенції в діючій системі навчання

2.2. Формування критеріїв та рівні сформованості комунікативної компетенції
у старшокласників

Висновки до другого розділу

РОЗДІЛ 3. Система експериментального дослідження проблеми та реалізація
наукових аспектів

3.1. Дослідження ролі сучасної моделі формування комунікативної
компетенції

3.2. Впровадження моделі формування комунікативної компетенції
старшокласників у практику

Висновки до третього розділу.

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Актуальність дослідження. Вихід вітчизняної науки на світовий рівень привело до необхідності реформування системи освіти. Закон України „Про освіту” (1996р.), Державна національна доктрина розвитку освіти в Україні (2002р.) зазначають, що вихідним моментом і необхідною умовою цілісності освітньої системи є спрямованість діяльності всіх її суб’єктів на становлення освіти нового типу, що відповідає потребам розвитку і самореалізації людини в нових соціокультурних ситуаціях. Нова освітня система в Україні, зростаючі потреби у спілкуванні та співпраці між країнами і людьми з різними мовами та культурними традиціями, вимагають суттєвих змін у підході до викладання, оновлення змісту та методів навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах. Знання іноземних мов стає важливою передумовою для особистих, культурних, професійних та економічних контактів. Інтеграція українського суспільства до Європейського та міжнародного соціально-економічного, культурного, інформаційного простору, ринку праці зумовлює потребу в ефективній дидактичній технології, яка б забезпечувала неперервну взаємодію співучасників навчання, вмотивоване залучення їх до навчально-виховного процесу, бажання здійснювати самоосвіту та подальшу освіту у вищих навчальних закладах. Департаментом вищої освіти запропоновано впровадження модульної технології навчання, яка визнана найзмістовнішою серед тенденцій наукової розробки новітніх технологічних структур у сфері освіти. Перед науковцями постало завдання максимально наблизити систему освіти загальноосвітніх навчальних закладів України до системи освіти в європейському регіоні. Визначальної ролі набуває впровадження інноваційних підходів у навчання старшокласників іноземних мов. Основною метою навчання іноземних мов у середній школі стає розвиток здібностей учнів використовувати іноземну мову як інструмент у діалозі культур і цивілізацій сучасного світу. Формування в учнів умінь і навичок іншомовного спілкування передбачає досягнення ними такого рівня комунікативної компетенції, який був би достатнім для здійснення спілкування у певних комунікативних сферах. Пошук шляхів вирішення цих задач пов’язаний із дослідженням комплексу питань, серед яких особливе місце займає підвищення рівня комунікативної компетенції випускників середніх навчальних закладів. Людина, яка по своїй природі є істотою соціальною, не може існувати без зв’язку з іншими людьми: вона повинна

ділитися своїми думками, почуттями, радитися, шукати взаєморозуміння. Основним способом задовільнити потреби людини у спілкуванні є мовлення. Саме тому його і називають мовленнєвим спілкуванням (навідміну від спілкування за допомогою інших знакових систем: мімічної мови глухонімих, телеграфної азбуки Морзе, світлофора на перехресті вулиць, математичних, хімічних та інших формул та символів). З позицій державної мовної політики навчання іноземних мов є одним із пріоритетів сучасної освіти. Іноземна мова входить до переліку обов'язкових предметів державного компонента навчального плану, які підлягають опануванню учнями для отримання державного атестата про середню освіту. Основними компетенціями, яких потребує сучасне життя, як зазначено у положенні про „Критерії оцінювання навчальних досягнень у системі загальної середньої освіти” [121,с.3] є політичні і соціальні. Лінгводидактичні, педагогічні, психологічні та інші наукові напрямки акцентують увагу на необхідність формування соціальної компетенції. Це поняття слід розглядати та аналізувати інтеграційно. Інтеграційність соціальної компетенції проявляється в міждисциплінарності знань та здібностей і тісному взаємозв'язку з іншими видами компетенцій: комунікативною, інтелектуальною та інтеркультурною. На нашу думку, найважливішим елементом із усього вищезазначеного кола є саме комунікативна компетенція, так як вона проявляється у всіх життєвих сферах та від ступені її сформованості залежить здатність людини адекватно орієнтуватися та поводитися в різних соціальних ситуаціях. Такий підхід до навчання мови чітко сформульований у „Концепції мовної освіти в Україні”(О.М. Беляєв, М.С. Вашуленко, В.М. Плахотник): „У школі не повинна мати місце зайва теоретизація, вербальне заучування граматичних положень та правил. Основним стержнем занять має бути всебічний розвиток усного та письмового мовлення учнів. Процес навчання здійснюється у певній системі на основі комунікативнодіяльнісного підходу”[21]. Навчання іноземних мов передбачає практичне опанування учнями мовленнєвих умінь на рівні, достатньому для здійснення іншомовного спілкування в чотирьох видах мовленнєвої діяльності: аудіюванні, говорінні, читанні, письмі в типових ситуаціях. Оволодіння учнями вміннями іншомовного спілкування передбачає формування у них достатнього рівня комунікативної компетенції, зміст якої включає: 1) мовну компетенцію; 2) мовленнєву компетенцію; 3) соціокультурну та соціолінгвістичну компетенцію; 4) дискурсивну компетенцію; 5) стратегічну компетенцію. Аналіз літературних джерел та досвіду шкільної практики дає підставу стверджувати, що важливою умовою ефективного навчання іноземної мови є формування та розвиток комунікативної компетенції. Визначене розуміння проблем мовленнєвого спілкування є складовою частиною лінгвістичних концепцій М.М.Бахтіна, Н.Н.Хомського, Л.В.Щерби, Празького лінгвістичного гуртка. Теорію мовленнєвої діяльності розвивали О.М.Леонтєв, Е.Ф.Тарасов, І.О.Зимня,

Т.В.Рядова та інші послідовники видатного психолога та педагога Л.С.Виготського. Комунікативну функцію мови розкрито в працях лінгвістів В.Г.Костомарова, О.М.Леонтьєва, Л.В.Щерби; основ розумової функції – в працях Є.М.Верещагіна, Ю.А.Жлуктенко, В.Г.Костомарова, О.О.Леонтьєва, Ф.де Соссюра, Ф.Фолсома, Д.Хаймза, Л.Бачман, А.Палмера, М.Бугейта. Проблема вивчення мови у процесі мовленнєвої діяльності, з урахуванням процесів, які відбуваються при слуханні та говорінні, змісту ролі учасників мовленнєвого акту досліджено у працях І.А.Бодуена де Куртене, Ф.І.Буслаєва, Г.Є.Пассова, О.О.Бодальова, В.О.Кан-Калика, О.В.Киричука, Л.Л.Коломинського, Н.В.Кузьміної, В.О.Сластьоніна, В.А.Семіченко, В.В.Полторацької, В.В.Виноградова, Г.О.Винокура, Т.І.Панько, О.О.Потебні, В.М.Русанівського, А.А.Шахматова, Л.В.Щерби, Л.І.Мацько, О.Д.Митрофанової, Е.Ю.Сосенко, Є.М.Степанової, Л.П.Федоренко, С.Я.Ярмоленко, І.П.Ящука, Дж.Керолла, В.Літлвуда, С.Савіньона. Проблемам підвищення педагогічної майстерності вчителя присвячені дослідження Л.В.Бабенко, І.Д.Беха, Л.Д.Березівської, Н.М.Бібік, А.М.Богуш, М.С.Вашуленка, І.А. Зязюна, В.М.Галузинського, М.В.Гриньової, М.Б.Євтуха, В.Ф.Моргуна, Г.П.Пустовіта, В.А.Семіченко, Л.О.Хомич та ін. Перед науковцями стоїть завдання наблизити рівень володіння іноземною мовою до рівня, необхідного для адекватного спілкування у повсякденному житті. Неможливо отримати необхідну підготовку, не маючи практики у спілкуванні з носіями мови. Вчителі та учні спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням мови здебільшого мають можливість здійснення культурного обміну учнівської молоді у рамках програм з обміну досвідом. Не в усіх школах навчання іноземної мови відбувається з початкових класів, що сприяє більш глибокому знанню мови, тому навчання мови слід якомога тісніше наблизити до спілкування носіїв мови, навіть не маючи досвіду спілкування з носіями мови. Соціально-історична мінливість успішності комунікації ще раз підтверджує необхідність постійної дослідницької роботи в області теорії та технології комунікації. Розширення можливості дивитися оригінальне телебачення, спілкуватися у всесвітній мережі Internet викликає необхідність оновлення підходів до навчання, використання нових методів, форм роботи, новітніх технологій у навчанні мови, якісно нового рівня викладання мови, знань предмету, його постійне вдосконалення. Хоча комунікативна спрямованість навчання і перебуває у центрі уваги педагогічної та методичної науки, у реальному процесі навчання комунікативна спрямованість здійснюється недостатньо. Заучування учнями мовленнєвих зразків не гарантує можливість їх адекватного використання у процесі спілкування. Серед проблем, які вирішуються теоретично та експериментально комунікативна компетенція та формування її у старшокласників становить нагальну проблему у зв'язку з прагненням України приєднатися до єдиного європейського та світового освітнього простору. Аналіз спеціальної

літератури, результати спостережень, виявлений недостатній рівень сформованості у старшокласників комунікативної компетенції, яка необхідна для створення передумов для входження України до європейської спільноти, визначає гостру потребу вдосконалення системи навчання іноземної мови. Незважаючи на різноаспектність дослідження розглядуваної проблеми, спеціальних праць, предметом вивчення яких було вивчення мови на комунікативній основі, не набуло достатнього обґрунтування питання комплексного формування та розвитку всіх складових комунікативної компетенції старшокласників, що й зумовило вибір теми дослідження „Формування у старшокласників комунікативної компетенції в процесі вивчення іноземної мови”. Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження тісно пов’язана з ідеями, покладеними у „Концепції мовної освіти в Україні” (О.М.Беляєв, М.С.Вашуленко, В.Н.Плахотник) та є плановою в структурі науково-дослідної роботи кафедри педагогічної майстерності ПДПУ імені В.Г. Короленка з вивчення проблем забезпечення єдності теорії і практики в загальнопедагогічній підготовці бакалаврів, спеціалістів та магістрів, затверджена вченою радою Полтавського державного педагогічного університету (протокол №4 від 18.10.2000р.), та кафедри філологічних дисциплін з вивчення шляхів оптимізації викладання іноземних мов у ВНЗ та школі, затверджена вченою радою Полтавського державного педагогічного університету (протокол №1 від 30.08.2000р.), а також в рамках роботи загальноосвітніх шкіл м. Полтави. Тему дисертаційного дослідження затверджено рішенням бюро Ради з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 1 від 28.01.2003 року). Об’єкт дослідження – дидактичний процес формування комунікативної компетенції у загальноосвітньому навчальному закладі. Предмет дослідження – зміст, форми, дидактичні умови формування комунікативної компетенції старшокласників у процесі вивчення іноземної мови. Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні, практичній розробці та експериментальній перевірці моделі формування комунікативної компетенції старшокласників у навчальному процесі. Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що процес формування та розвитку комунікативної компетенції відбуватиметься за таких умов: - забезпечення єдності формування основних складових комунікативної компетенції: мовної, мовленнєвої, соціокультурної, соціолінгвістичної, дискурсивної та стратегічної; - врахування специфіки організації дидактичних умов навчання, що моделюють реальний процес спілкування носіїв мови, що вивчається; - перегляду та зміни структури пред’явлення та відпрацювання нового матеріалу; - спрямування процесу навчання на досягнення визначених критеріїв та рівнів сформованості комунікативної компетенції. Завданнями дослідження є: 1. Узагальнити ідеї проблеми в теорії та практиці педагогічної науки. 2. Обґрунтувати зміст,

форми, дидактичні умови реалізації комунікативної компетенції у старшокласників в процесі вивчення іноземної мови. 3. Дослідити динаміку формування критеріїв та рівнів сформованості комунікативної компетенції у випускників загальноосвітньої школи. 4. Експериментально перевірити модель формування комунікативної компетенції учнів старших класів та визначити її ефективність. Методологічну основу дослідження становить положення наукової теорії пізнання про діалектичний зв'язок і взаємообумовленість явищ, переходу кількісних змін у якісні; комунікативно-діяльнісний підхід у навчанні іноземних мов, лінгвістичну основу якого складає переорієнтація з форми на функцію, з лінгвістичної компетенції на комунікативну, з мовної правильності на спонтанність та автентичність (природність комунікації); методологічні висновки про взаємозв'язок теорії і практики, єдність навчання та виховання, національних і загальнолюдських цінностей; законодавчі акти та нормативні документи України про освіту. Теоретичну основу дослідження склали наукові праці, що розкривають основи дидактики (М.В.Гриньова, А.М.Алексюк, В.О.Онищук, В.Ф.Паламарчук, М.Д.Ярмаченко, В.І.Лозова, Г.В.Троцько, М.А.Данилов, М.М.Скаткін, Е.Я.Голант,); концептуальні положення, які розкривають сутність понять „технологія навчання” та „педагогічна технологія” (А.М.Алексюк, Л.В.Кондрашова А.С.Нісімчук, І.О.Смолюк); психолінгвістики та лінгводидактики в області мовленнєвої діяльності; теорії мовленнєвої діяльності, що створена на основі загальнопсихологічної теорії діяльності Л.С.Виготського (О.М.Леонт'єв, А.Р.Лурія, Е.Ф.Тарасов, І.О.Зимня); ідеї духовного розвитку особистості, підвищення рівня пізнавальної активності учнів (О.М.Беляєв, М.С.Вашуленко, А.Ю.Купалова, М.І.Пентилюк, Л.В.Скуратовський, Е.П.Голобородько, Л.І.Мацько, М.Р.Львов, О.Д.Митрофанова, Е.Ю.Сосенко, С.Я.Ярмоленко, І.П.Ящук); поняття про мову як найважливішого засобу спілкування, збереження та передачі інформації (В.В.Виноградов, В.М.Русанівський, Л.В.Щерба); концепції вивчення мови у процесі мовленнєвої діяльності (І.А.Бодуен де Куртене, Ф.І.Буслаєв, Г.О.Винокур, Т.І.Панько, О.О.Потебня, А.А.Шахматов, Л.В.Щерба, Л.П.Федоренко, Г.Є.Пассов); Дж.Керолл, В.Літлвуд, С.Савін'йон, Рекомендації Ради Європи, комплексне навчання за матеріалами Оксфордських курсів. Методи дослідження. На різних етапах роботи був використаний комплекс наукових методів педагогічного дослідження: теоретичного рівня: аналіз, порівняння, узагальнення наукової інформації з проблеми дослідження, навчально-методичної та нормативної документації; метод теоретичного аналізу і синтезу на етапах визначення мети, предмета, гіпотези, задач дослідження, метод моделювання для розробки моделі формування комунікативної компетенції старшокласників; методи емпіричного рівня: цілеспрямоване спостереження, бесіди з учителями та учнями; вивчення шкільної методологічної бази; анкетування учнів, аналіз

продуктів їх навчально-пізнавальної діяльності; самооцінка та оцінка рівня сформованості у старшокласників комунікативної компетенції; педагогічний експеримент (констатуючий та формуючий); методи статистичної обробки наукових даних. Експериментальна база. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі шкіл № 1, 8, 9, 38, у приватному навчально-виховному комплексі „Ор-Авнер Хабад Любавич”, м.Полтави та гімназії лінгвістики і права “Казка” м.Суми, Полтавському інституті бізнесу МНТУ, Полтавському державному педагогічному університеті ім. В.Г.Короленка. Організація та основні етапи дослідження. Дисертаційне дослідження здійснювалося у три етапи. На різних етапах експерименту були задіяні 705 учнів, з яких у формуючому експерименті брали участь 360 учнів. На I етапі (2000-2001 рр.) – проаналізовано лінгвістичну, психологічну, педагогічну, методичну літературу вітчизняних та зарубіжних авторів, шкільні програми та підручники вітчизняних авторів та видань Oxford University Press, в яких відображено наявні напрями розв’язання проблеми формування та розвитку комунікативної компетенції. Визначено методологічні засади, мету і завдання дослідження, сформульовано гіпотезу. На II етапі (2001-2003 рр.) – проведено педагогічний експеримент. У ході констатуючого експерименту визначено основні недоліки та проблеми у формуванні комунікативної компетенції, виявлено потенційні можливості вчителя та учнів щодо підвищення рівня сформованості комунікативної компетенції, обрано експериментальні та контрольні класи, розроблено модель формування комунікативної компетенції старшокласників; проведено формуючий експеримент. На III етапі (2003-2005 рр.) – проведено аналіз й узагальнення результатів констатуючого та формуючого експериментів; сформульовано основні положення та висновки. Впровадження результатів дослідження здійснювалося у навчальний процес Полтавського міського ліцею №1 (довідка про впровадження № 202 від 16.06.2005), середньої школи № 8 м. Полтави (довідка про впровадження № 114 від 24.05.2005), Полтавської гімназії № 9 (довідка про впровадження № 210 від 16.06.2005), Полтавської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 38 (довідка про впровадження № 168 від 25.05.2005), у приватному навчально-виховному комплексі „Ор-Авнер Хабад Любавич” м. Полтави (довідка про впровадження № 46 від 16.06.2005), приватній гімназії лінгвістики і права “Казка” м.Суми (довідка про впровадження № 189 від 20.12.2003), Полтавському інституті бізнесу МНТУ (довідка про впровадження № 459 від 17.06.2005), Полтавському державному педагогічному університеті ім. В.Г.Короленка (довідка про впровадження № 2922/01-37/18 від 22.06.2005). Наукова новизна здобутих результатів роботи полягає в тому, що: розкрито наукову сутність, обґрунтовано зміст поняття „комунікативна компетенція” та її складових; уточнено зміст роботи над вдосконаленням мовних, мовленнєвих, соціокультурних, соціолінгвістичних, дискурсивних, стратегічних вмінь та навичок; узагальнено зміст, рівні та

критерії сформованості комунікативної компетенції у процесі вивчення іноземної мови; розроблено та перевірено модель комплексного формування комунікативної компетенції старшокласників; змінено підхід до пред'явлення нового матеріалу та способів його відпрацювання; встановлено нові аспекти подальшого розвитку положення педагогічної науки про комунікативну спрямованість навчання та моделювання ситуацій у навчальному процесі. Практичне значення здобутих результатів дослідження полягає в систематизації процесу формування комунікативної компетенції старшокласників, у гармонійному поєднанні розвитку всіх її складових (мовної, мовленнєвої, соціокультурної, соціолінгвістичної, дискурсивної та стратегічної), що дозволяє удосконалити процес навчання мови, з урахуванням потреб сьогодення, відповідності до вимог рівнів її сформованості. Змінено підхід до подачі нового матеріалу, способів його відпрацювання та закріплення. За результатами дослідження укладено збірник вправ для підвищення рівня сформованості комунікативної компетенції. Вірогідність результатів дослідження забезпечується теоретичною та методологічною обґрунтованістю його вихідних положень, ретельним відбором критеріїв і показників для діагностичних вимірів, застосуванням комплексу взаємопов'язаних методів дослідження відповідно до мети, гіпотези та завдань дослідження, тривалим і різноплановим експериментом, єдністю кількісного та якісного аналізу експериментальних даних, можливістю відтворення експерименту. Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом їх оприлюднення на засіданнях кафедри педагогічної майстерності, кафедри філологічних дисциплін Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г.Короленка. Висвітлена на: Міжнародній науково-практичній конференції „Вивчення мови на комунікативній основі.” (м. Полтава, 17-19 квітня 2000р.); Всеукраїнських науково-практичних конференціях: „Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів.” (м.Полтава, 1-3 березня 2000р.); „Педагогічна майстерність як сучасна технологія розвитку особистості вчителя.” (м.Полтава, 4-6 березня 2002р.); „Громадянське виховання молоді засобами мови та літератури.” (м.Полтава 4-5 лютого 2003р.); „Реформування освіти й інноваційні технології у вивченні мови.” (м. Полтава 18-19 листопада 2003р.). Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлено в 11 одноосібних публікаціях, у тому числі 5 статей в наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України та 1 збірник вправ. Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації 212 сторінок, у тому числі основного тексту 177 сторінок. Робота містить 13 таблиць на 13 сторінках, 11 рисунків на 6 сторінках, 1 діаграму на 1 сторінці, 3 гістограми. Список використаних джерел включає 307 найменувань.

ВИСНОВКИ

1. У процесі системного аналізу науково-педагогічних джерел та літератури ми встановили, що проблема формування у старшокласників комунікативної компетенції в навчальному процесі висвітлена фрагментарно та розглядалась переважно на основі окремих нормативних документів, які подаються Міністерством освіти і науки України, розрізнених інноваційних підходів до трактування сталих термінів та заміни їх новими з урахуванням існуючих реалій. Ми виявили, що тенденції розвитку дидактики в аспекті формування комунікативної компетенції передбачають системний підхід до сучасної технології навчального процесу. У ході проведеного дослідження обґрунтовано, що процес навчання повинен здійснюватися у певній системі на основі комунікативно-діяльнісного підходу. Комунікативно-спрямований курс навчання мови передбачає та забезпечує роботу над вмінням вільно здійснювати мовленнєве спілкування в усній чи письмовій формі, вживати ті правила мовленнєвої поведінки, які існують у суспільстві, використовуючи ресурси мови в різноманітних ситуаціях повсякденного життя.

2. У дослідженні розкрито наукову сутність, обґрунтовано зміст поняття комунікативної компетенції, що визначаємо, як знання, уміння та навички, необхідні для розуміння чужих та створення власних програм мовленнєвої поведінки, адекватних цілям, сферам, ситуаціям спілкування. Вона включає в себе: знання основних понять лінгвістики мови – стилі, типи, способи зв'язку речень у тексті; уміння та навички аналізу тексту та власне комунікативні надбання. Комунікативну компетенцію у дисертаційній роботі подаємо у широкому та вузькому значеннях: у широкому – вона складається із мовної, мовленнєвої, соціокультурної, соціолінгвістичної, дискурсивної та стратегічної компетенцій; у вузькому – як практичне опанування учнями мовленнєвими вміннями на рівні, достатньому для здійснення іншомовного спілкування в чотирьох видах мовленнєвої діяльності: аудіюванні, говорінні, читанні, письмі в типових ситуаціях. Доведено, що формування комунікативної компетенції можливе за умови моделювання у навчальному процесі типових ситуацій реального спілкування, які виникають в різних сферах життя та стосуються різних тем. У дослідженні об'єднуючою ланкою є ідея формування комунікативної компетенції, що ґрунтується на гармонійному поєднанні всіх її складових аспектів.

3. У зв'язку з вирішенням дослідницьких завдань, спрямованих на формування комунікативної компетенції старшокласників, було визначено рівень їх умінь у мовленнєвій діяльності, здатності співвідносити, аналізувати, оцінювати

факти мови, що досліджуються в залежності від мети та умов комунікації, а також використовувати їх у процесі виконання мовленнєвих завдань. Дослідження рівнів сформованості комунікативної компетенції старшокласників та самооцінювання навчальних досягнень свідчать про недостатній рівень її сформованості. Стан та реалізація змісту теоретичної та практичної підготовки до спілкування з носіями мови на відповідному рівні носить фрагментарний характер. Узагальнення результатів обробки констатуючого експерименту визначили критерії та рівні сформованості комунікативної компетенції учнів старших класів: „breakthrough” (інтродуктивний рівень – незалежний користувач A1); „waystage” (середній рівень – елементарний користувач A2); „threshold” (рубіжний рівень – незалежний користувач B1); „vantage” (просунутий рівень – незалежний користувач B2).

4. Підтвердилася гіпотеза про те, що процес формування та розвитку комунікативної компетенції відбуватиметься ефективніше за умов забезпечення єдності основних складових комунікативної компетенції: мовної, мовленнєвої, соціокультурної, соціолінгвістичної, дискурсивної та стратегічної; врахування специфіки організації дидактичних умов навчально-пізнавальної діяльності, що моделюють реальний процес спілкування носіїв мови, що вивчається; зміни структури пред’явлення та відпрацювання нового матеріалу.

5. У ході експериментального дослідження нами розроблена модель формування у старшокласників комунікативної компетенції в процесі вивчення іноземної мови, яка ґрунтується на комплексному використанні в процесі навчання навчально-методичного комплексу „Headway”. Центральне місце у системі навчання міжкультурної комунікації займає дискурс, що відображає особливості культурних та лінгвістичних реалій країни, мова якої вивчається; відповідно до цілей навчання, дискурси відповідають сферам та ситуаціям, в рамках яких проходить спілкування учнів певного навчального закладу. Модель ґрунтується на можливості впровадження різноманітних форм роботи: фронтальних, групових, парних, індивідуальних та активізації комунікативної діяльності учнів, а також на теоретичних здобутках формування та розвитку мовленнєвих умінь та навичок, загальних психологічних концепціях розвитку знань та сучасних практичних розробках. Для формування та розвитку вмінь учнів самостійно здобувати та використовувати знання, планувати навчальний процес, для оцінювання знань дослідниками був розроблений щоденник самоаналізу навчальних досягнень учнів. Здобувачем був укладений збірник вправ, в якому відображено вивчений матеріал, що дозволяє систематизувати, глибоко усвідомити, детально відпрацювати та використовувати у спілкуванні набуті знання, вміння, навички.

6. Концептуальна значущість та функціональна придатність обґрунтованої нами моделі формування комунікативної компетенції у процесі навчання були підтверджені у процесі експериментальної перевірки. Результати формуючого експерименту довели, що комплексне впровадження навчального курсу Headway за розробленою моделлю, допомагає підвищити рівень сформованості всіх складових комунікативної компетенції, а отже комунікативної компетенції в цілому. Про ефективність впровадження розробленої моделі переконують наведені дані, отримані шляхом дослідження: в експериментальних класах початковий, середній рівні (які відповідають рівням A1, A2) знизилися, а достатній та високий рівні (B1, B2) істотно підвищилися. Нами виявлено, що комплекс зазначених засобів сприяє активізації розвитку учнів завдяки змінам в їхній мотиваційній сфері, можливості проникнення у англомовний світ, спробувати себе у різноманітних соціальних ролях. Подальшою перспективою дослідження є можливість удосконалення знань, вмінь та навичок, підвищення рівня сформованості комунікативної компетенції з використанням вищих рівнів Headway Intermediate, Headway Upper-intermediate, Headway Advanced навчально-методичного курсу Headway як у навчальних закладах так і самостійно.

7. Експертна оцінка укладеного нами збірника вправ з формування комунікативної компетенції, проведена учителями загальноосвітніх та спеціалізованих навчальних закладів, вищих навчальних закладів, а також наш досвід роботи з учнями та студентами показали, що збірник сприяє формуванню та підвищенню рівня сформованості комунікативної компетенції, спонукає до організації продуктивної самостійної діяльності та розвитку навичок творчої роботи.

Список використаних джерел.

1. Аврорин В.А. Проблемы изучения функциональной стороны языка (К вопросу о предмете социолингвистики). - Л.: Наука, 1975. - 276с.
2. Актуальные проблемы обучения речи и пути интенсификации учебного процесса. Сб. научных трудов. -М., 1990. - 292с.
3. Андриевская В.В. Практическое руководство по использованию методики оценки языковой компетенции. - К., 1993. - С. 3.

4. Антон Э. Исследования проблемы речевого взаимодействия на уроке в некоторых странах// Измерения в исследовании проблем воспитания. – Тарту, 1987. – С. 154-170.
5. Арват Ф.С., Коваленко Г.І., Кириленко СВ., Щербань П.М. Культура спілкування.: Нав.-мет.посібник. -: 13МН, 1997. -328 с.
6. Артемов В.А. Психология обучения иностранным языкам. - М.: Просвещение, 1969.-279с.
7. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. - М.: Советская энциклопедия, 1966. -607с.
8. Бабанский Ю.К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе. - М.: Просвещение, 1985. - 208с.
9. Бабанский Ю.К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований: Дидакт. аспект. -М.: Педагогика. - 1982. - 192с.
10. Бабич Н.Д. Основы культуры мовлення. - Л.: світ, 1990. - С. 62-69.
11. Бадмаев Б.И., Малышев А.А. Психология обучения речевому мастерству. -М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС. 1999. - 224с.
12. Балабан М.А. Опыт лингвопедагогического анализа развития речевой способности // В кн. Теоретические и прикладные аспекты лингвистического анализа. - М., 1978. - С. 20-31.
13. Барменкова О.И. Эффективные приемы обучения английскому языку. //Пособие для учителя. – Пенза, 1997.
14. Бацевич Ф.С. Основы комунікативної лінгвістики. – Київ, видавничий центр “Академія”, 2004. – 342с.
15. Безрукова В.С. Педагогика. Проективная педагогика: Учеб. пособие студ. пед.институтов и индустр.-пед. техникумов / В.С. Безрукова.– Екатеринбург: научн книга, 1996.– 342с.

16. Бек В.Г. Коммуникативно-функциональный подход к языку как средство интенсификации обучения русскому языку // Русский язык за рубежом. -1984. -№ 6 - С. 55-57.
17. Белкин.Е.Л. , Карпов В.В, ХарнашП.И. Управление познавательной деятельностью. – Ярославль: ЯГПИ, 1978. – 58с.
18. Белл Р. Социолингвистика: Цели, методы и проблемы. – М.: Международные отношения. 1980.
19. Беляев А.М. Урок языка в свете современных требований // Русск. яз. и лит. в средн. учебн. заведениях УССР. - 1985. -№ 11. - С. 3-13.
20. Беляев О.М., Симоненкова Л.М., Скуратасый Л.В., Шелехова Г.Т., Навчання мови: здобутки, втрати, проблеми // Українська мова і літ. в шк. -1987.-№8.-С. 49-58.
21. Беляев О.М., Вашуленко М.С., Плахотник В.М. Концепція мовної освіти в Україні // Рідна школа. - 1994. - № 9. - С. 1-73.
22. Беляев О.М., Скуратівський Л.В., Симоненкова Л.М., Мелехова Г.Т. Концепція навчання державної мови в школах України // Дивослово. - 1996. -№1.-С. 16-21.
23. Безпалько В.П. Элементы теории управления процессом обучения. Ч.1: Определение целей и способы их достижения в обучении (Материалы лекций), –М.: Знание, 1970. – 80с.
24. Безпалько В.П. Теория учебника: Дидакт. аспект., Педагогіка, 1988. – 90с.
25. Бернс Р. Развитие “Я-концепции” и воспитание. – М.: Прогресс, 1986. – 420с.
26. Бех П.О. Биркун Л.В. Концепція викладання іноземних мов в Україні//Іноземні мови. – 1996.- №2. – С. 3-8.
27. Богоявленский Д.Н. Психология учения русскому языку // Рус. яз. в шк. -1977.-№5.-С. 79.

28. Божович Л.И. Этапы формирования личности в онтогенезе // Возрастная и педагогическая психология: Тексты докладов / сост. и коммент. Шуаре Марта. - М.: Изд-во Моск. у-та., 1992. - С. 190-210
29. Бондаревская Е.В., Кульневич С.В. – М., Ростов научный центр “Учитель”, 1999. –558с.
30. Бондаренко О.Ф. Особистість і практична психологія // Початкова школа. — 1990.-№2.-С. 9-13.
31. Братко-Кутинський О. Феномен України. : К. : Газета “Вечірній Київ”, 1996. – С. 30.
32. Бурова А. Керівництво сюжетно-рольовою грою // Дошкільне виховання. – 2001. - № 7. – С. 20-21.
33. Будагов Р.А. Человек и его язык. - М., 1974. - 218с.
34. Быстрова В.А. Коммуникативная методика в преподавании родного языка // Рус. яз. в шк. - 1996. - № 1. - С. 3-8.
35. Вагапова Д.Х. Риторика в интеллектуальных играх и тренингах. - М.: Цитадель, 1999. - 460с., С. 437-438.
36. Варзацька Л.О. Взаємопов’язане навчання мови і мовлення // Початкова школа. - 1990. - № 4. - С. 23-27.
37. Васильева А.Н. Основы культуры речи. - М.: Русский язык, 1990. - 247с.
38. Вашуленко М.С. Удосконалення змісту і методики навчання української мови в 1-4 класах: Науково-методичні засади та методичні рекомендації. -К.: Рад. шк., 1991--НОс.
39. Вашуленко Н.С. Обучение грамоте в 1 классе четырехлетней начальной школы: Пособие для учителя. -К.: Рад.шк., 1987. -160 с.
40. Введенская Л.А., Павлова Л.Г. Культура и искусство речи. Современная риторика. Ростов - на — Дону. Изд-во "Феникс". 1992. - 576с.

41. Введенская Л.А., Павлова Л.Г. Культура и искусство речи. - Ростов - на -Дону, 1995.- 120с.
42. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура: М.: Просвещение, 1973.-216с.
43. Взаимосвязанное обучение видам речевой деятельности в практике преподавания русского языка как иностранного: Сборник научных трудов. Московский государств, институт иностр. яз. им. Мориса Тереза. - М., 1989 -148с.
44. Винарова А.А. Обучение старшеклассников национальной школы сложноподчиненным предложениям на уровне связной речи: Автореф. дисс. на соиск. уч. ст. канд. пед. наук. - М.: 1990. - 25с.
45. Виноградов В.В. Стилистика, теория поэтической речи, поэтика. - М.: 1963.-С. 14.
46. Винокур Г.О. О задачах истории языка, в кн. Винокур Г.О. Избранные работы по русскому языку. - М.: 1959. - С. 221-223.
47. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования. Мышление и речь. Проблемы психологического развития ребенка / Под ред. А.А.Леонтьева и А.Р.Лурия. - М.: Изд-во АПН РСФСР, 1956. - 519с., С. 51.
48. Вятютнев М.Н. Коммуникативная направленность обучения русскому языку в зарубежных школах // Рус. язык за рубежом. - 1977, № 6. - С. 38.
49. Гальперин П.Я. К исследованию интеллектуального развития ребенка // Возрастная и педагогическая психология: Тексты / Сост. и комплект. Шуа-ре Марта О. - М.: Изд-во МГУ, 1992. - С. 96-109.
50. Гальперин П.Я. Текст как объект лингвистического исследования. - М.: 1981.-С. 16-42.

51. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века. – М.: Совершенство, 1998.
52. Голобородько Е.П., Михайловская Г.А., Бойко О.В. Учить язык для его активного использования / Система заданий для развития коммуникативно-речевых умений // Всесвітня лггер. в середн. навч. закладах Украши. - 1998. -№9.
53. Головин Б.Н. Как говорить правильно. Заметки о культуре русской речи. -М., 1988.-С. 151-156.
54. Головин Б.Н. Основы культуры речи: Учебное пособие. М: Высшая школа, 1988.-319с.
55. Горелов И.Н., Житников В.Ф. Умеете ли вы общаться? - М., 1991. - 142с.
56. Городилова Г.Г. Речевое общение и проблемы его дидактики // Русский язык в национальной школе. - 1988. - № 5. - С. 41 -45.
57. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям – К. : АПН України, 1995. – 45 с.
58. Граник Г., Соболева О. Понимание текста : проблемы земные и космические // Вопросы психологии. – 1993. - № 5. – С.81 – 91.
59. Грудова Н. Творчий потенціал соціокультурного компоненту процесу вивчення іноземної мови. Вінницький державний педагогічний університет ім. Коцюбинського. Актуальні проблеми формування творчої особистості вчителя початкових класів. Збірник матеріалів другої Всеукраїнської науково-практичної конференції (17-18 жовтня. 2001 р.) – С. 170-175.
60. Гурвич С.С. и др. Основы риторики: Учеб. пособие / С.С.Гурвич, В.Ф.Погорелко, М. А. Герман. - К.: Вища шк. Главное изд-во. 1988. - 248с.
61. Давыдов М.В., Яковлева Е.В. Манера речи как лингводидактическая проблема. // Вестник московского университета. Сер. 9. Филология. – 1996. - №2. С. 56-59.

62. Державна національна програма "Освіта" Україна XXI століття. - К.: Райдуга, 1994.-62с.
63. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. – К., 2004.
64. Державні стандарти базової і повної середньої освіти. Освітня галузь "Мови і літератури". Проект.// Іноземні мови. 2003. –№1. – С. 49-54.
65. Дидактика современной школы. Пособие для учителей / Под редакцией В.А.Онищука.- К.: Рад. шк., 1987. - 62с.
66. Дидактика средней школы. / Под.ред М.Н.Скаткина. – М.: Просвещение, 1982. –320с.
67. Донская Т.К. Методические основы развивающего обучения русскому языку: Автореф. дис. докт. пед. наук. -М.: 1990. - 59с.
68. Дридзе Т.М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации. - М: Наука, 1984. - 268с.
69. Ерастов Н.П. Культура публичного выступления.- Ярославль, Верхне-Волжское кн. изд-во, 1971.- 202с.
70. Етимологічний словник української мови.: "Наукова думка", 1985 – 542с.
71. Євдокимов В.І., Микитюк О.М., Марченко Л.П., Луценко В.В. Болонський процес і кредитно-модульна система організації навчального процесу. – Харків: ХНУРЕ, 2004. – 40с.
72. Єрмоленко Л.П. Комунікативний підхід до навчання англійської мови в середній школі.// Іноземні мови. 2002. – №3. – С. 10-11.
73. Єрмоленко С., Мацько Л. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови // Дивослово. - 1994. - № 7. - С. 28-33.
74. Жинкин Н.И. Механизмы речи. - М.: Изд-во АПН РСФСР. - 1958. - 370с.
75. Жинкин Н.И. Психологические основы развития речи. В кн.: В защиту живого слова / Сост. В. Я. Коровина. - М.: 1966. - С. 5-25.

76. Жлуктенко Ю.А., Леонтьев А.А. Психолінгвістическа і лінгвістическа природа текста і особенности его восприятия. — К., 1979. - С. 12-142.
77. Жлуктенко Ю.О. Мовна ситуація і мовна політика у Великобританії // Мовознавство. - 1985. - № 5. - С. 11-20.
78. Жижина А. Д. Язык искусства в контексте непрерывного образования // Педагогика. – 1994. - № 1. – С. 23 – 28.
79. Жорнова Ольга, Жорнова Олена. Художньо-естетичне виховання в контексті культуротворчості // Освіта. - № 8. - 1998. – С. 6.
80. Жуйков С.Ф. Психологические основы повышения эффективности обучения младших школьников родному языку. - М.: Педагогика, 1979. - 184с.].
81. Запорожец А. В. Избранные психологические труды: (Под ред. В.В. Давыдова, В. П., Зинченко, (авт. вступл. ст.: Л.А. Венгер, В.П. Зинченко, С. 6-35. Коммент. В.П. Зинченко). М.: Педагогика, 1986. – 22 с.
82. Закон України "Про освіту". – К.: Генеза. – 1996. – 36с.
83. Захлюпана Н.М., Кочан І.М. Словник-довідник з методики української мови. Львів.: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002, С–108.
84. Звягинцев В.А. Предложение в его отношении к языку и речи. - М., 1976. -С. 34.
85. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. - М., 1978. С. 71.
86. Зимняя И.А. Психология обучения неродному языку. - М, 1989. -221с.
87. Зимняя И.А. Психология слушания и говорения: Автореф. дис. докт. пед. наук.-М., 1978.
88. Зимняя И.А. Смысловое восприятия речевого сообщения. - М.: Наука, 1976. -263с.

89. Иваницкая Г.М., Шелехова Г.Т. Теория речевой деятельности и ситуативные упражнения // Рус. язык и лит. в сред, учебн. заведениях УССР. - 1991. - №3.- С. 47-49.
90. Іноземні мови. – 2000. - №2.
91. Іноземні мови в школі №1-12 2000-2004.
92. Изаренков Д.И. Обучение диалогической речи. - М.: Рус. язык - 1986. - 160с.
93. Ильина Т.А. Педагогика. Курс лекций: Учеб. пособие для пед.ин-тов.– М.: Просвещение,1984. – 181с.
94. Ильяш М.И. Основы культуры речи. - Киев-Одесса, 1984. - С. 5-16.
95. Йкакевич Г.П. Соціолінгвістична школа на Україні // Мовознавство. - 1986. - №4. - С. 42-49.
96. Кабанова-Меллер Е.Н. Учебная деятельность и развивающее обучение. -М.: Знание, 1981.-96с.
97. Казанцева І. Творча діяльність, як засіб формування міцності знань школярів // Рідна школа. – 2001. - № 2. - С. 26 – 28.
98. Казарцева О.М. Культура речевого общения: теория и практика обучения: Учебное пособие. – 2-е изд., - М.: Флинта, Наука, 1999.- 496с.
99. Калініна Л.В. Навчаємо спілкування // English/ - 2002, №4. – С.3-4.
100. Капинос В.И. Работа по развитию речи учащихся в свете теории речевой деятельности. // Русский язык в школе. - 1978, № 4. - С. 59-61.
101. Капинос В.И. Теория и практика развития речи. - М.: 1991. - 274с.
102. Капинос В.И., Сергеева Н.Н., Соловейчик М.С. Развитие речи: теория и практика обучения. - М., 1991. - С. 16-39.
103. Китайгородская Г.А. Интенсивное обучение. Теория и практика. – М., 1992.

104. Коваленко О. Концептуальні зміни у викладанні іноземних мов у контексті трансформацій іншомовної освіти. // Іноземні мови. 2003. – №1. – С.20-24.
105. Кодухов В.И. Функция языка в речи и функциональная грамматика // Языковая системность при коммуникативном обучении. - М.: Русский язык, 1988.-С. 17-26.
106. Козаков В.А. Самостійна робота студентів як дидактична проблема. Наукове видання – репринт. – К.: НМКВО, 1990. – 62 с.
107. Кокорин Н.А. Модель процесса обучения // Условия и методы эффективного применения ТСО в школе и ВУЗе. – Киров, 1981. С.78-87.
108. Колесов В.В. Культура речи - культура поведения. - Л.: Лениздат, 1988. -271с.
109. Колшанский Г.В. Коммуникативная функция и структура языка. - М.: 1984. -С. 126-134.
110. Колшанский Г.В. Проблемы коммуникативной лингвистики // Вопр. языкознания. - 1979. - № 6.
111. Комунікативні методи та матеріали для викладання англійської мови// Перекл. та адаптація Л.В.Биркун. – Oxford: Oxford University Press, 1998, - 48с.
112. Конышева А.В. Современные методы обучения иностранному языку. – Минск: ТетраСистемс, 2004. – 175с.
113. Концепція розвитку загальної середньої освіти (Проект). // Освіта України. – 2000. – №33. С. 8-11.
114. Костомаров ВТ. Культура речи и стиль. - М., 1969. — 167с.
115. Костомаров ВТ. Мой гений - мой язык. - М., 1991. - С. 11 -49.
116. Костомаров ВТ., Митрофанова О.Д. Методическое руководство при преподавании русского языка иностранцам. - М.: Русский язык, 1988. - 157с.

117. Костюк Г.С. Избранные психологические труды. - М.: Педагогика, 1988. -304с.
118. Котік Е. Euro-іспити – новий крок до оцінювання мовних знань за Європейськими стандартами. // Іноземні мови. – 2003. – №1-2. – С. 63-66.
119. Кохтев Н.Н. Риторика: Учеб. пособие для учащихся 8-9 кл. общеобразоват. учреждений. - 3-е изд., испр. и доп. - М.: Просвещение, 1997. - 240с.
120. Кремінь В.Т. Сучасна освіта в контексті реформування. // Учитель. – 1999. - № 11, 12.
121. Критерії оцінювання навчальних досягнень у системі загальної середньої освіти (Проект). // Освіта України. – 2000. – №33. С. 3.
122. Крючков. Г. Стратегія навчання іноземних мов в Україні. // Іноземні мови. – 2002. – №1-2. – С. 10-13.
123. Крысин Л.П. Социолингвистические аспекты изучения современного русского языка. - М., 1989. - С. 8-49.
124. Кузовлев В.П. Отсутствие коммуникативности как одна из главных причин снижения интереса и мотивации. // Известия Воронежского государственного педагогического института. Том 208. – 1980. – С. 50-61.
125. Культура української мови. Довідник. -К., 1990. -216с.
126. Ладыженская ТА. Исследования по развитию связной устной речи учащихся. - М.: Просвещение. - 1974. - С. 12-54.
127. Ладыженская ТА. Методика развития речи на уроках русского языка: Пособие для учителей. - М.: Просвещение. - 1980.- С. 26-61.
128. Ладыженская ТА. Речь. Речь. Речь. Книга для учителя. - М., 1990. -С. 21-86.
129. Ладыженская ТА. Система работы по развитию связной устной речи учащихся. -М.: Просвещения. - 1974. - С. 12-54.

130. Леонтьев А. А. Внутренняя речь и процессы грамматического порождения речи и обучение языку. - М., 1967. - С. 7.
131. Леонтьев А. А. Основы теории речевой деятельности. - М., 1974. - 316с.
132. Леонтьев А. А. Принцип коммуникативности сегодня. // Иностранные языки в школе. 1986. - №2. – С. 27-32.
133. Леонтьев А. А. Психолингвистические единицы и порождения речевого высказывания. - М., 1969. - С. 28-36, С. 151-153.
134. Леонтьев А. А. Психолингвистические проблемы общения и обучения языку. - М., 1976. - С. 8-29.
135. Леонтьев А. А. Психология речевого общения: Автореф. дис. док. псих. наук. - М., 1975. - С. 16-21.
136. Леонтьев А. А. Теория речевой деятельности и проблемы обучения русскому языку. - М., 1982. - С. 11-29, 46-96.
137. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность. - М., 1969. - С. 52-158.
138. Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения. - М.: Знание, 1976. - 64с.
139. Лернер И. Я. Процесс обучения и его закономерности. - М., 1980. - 96с.
140. Лурия А. Р. Язык и сознание. - М.: Изд-во. Московского гос. ун-та, 1979. - 320с.
141. Ляховицкий М. В. Методика преподавания иностранных языков. - М.: Высш. школа, 1981. - 159с.
142. Ляховицкий М. В. Вишневский Е. И. Структура речевой ситуации и ее реализация в учебно-воспитательном процессе // Иностранные языки в школе - 1984. - №2. - С. 18-23.
143. Львов М. Р. Некоторые вопросы обучения русскому языку в свете теории речевой деятельности. - В кн.: Лингвистические основы преподавания языка. - М.: Наука, 1983. - С. 74-92.

144. Львов М.Р. Словарь-справочник по методике русского языка. – М.: “Просвещение”, 1988.
145. Львов М.Р. Риторика. Учебное пособие для старших классов ср.учебных заведений.^ М.: Изд.цешр "Academia", 1995. -256 с.
146. Максимова Н., Порох Л. Психологічні умови забезпечення розвитку творчого потенціалу учнів // Рідна школа. - 2001. - № 5. – С. 18-20.
147. Мамушин В.Е. Психолого-методические основы развития связной речи учащихся. -М.: Педагогика, 1975. - 137с.
148. Маркова А.К. Психология усвоения языка как средства общения. - М.: Педагогика, 1974. -249с.
149. Мацько Л.1. Про державний освітній стандарт з української мови для середньої школи // Дивослово. -1996. - № 2. - С. 51-53.
150. Мельничайко В .Я. Зв'язок роботи над розвитком мовлення з вивченням граматики // Українська мова і література в школі, 1977. - №2. - С. 69-76.
151. Мельничайко В.Я., Пентилюк М. Л, Рожило Л. П. Удосконалення змісту і методів навчання української мови. - К.: Рад. школа, 1982. -216с.
152. Метод активизации возможностей личности и коллектива. // юбилейный сборник статей. Отв. ред Г.А. Китайгородская. – изд. НОЦ “Школа Китайгородской” – М., 2000.
153. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник. – К.: Ленвіт, 1999. – 320с.
154. Методика обучения иностранным языкам в средней школе: Учебник / Гез Н.И., Ляховицкий М.В., Миролубов А.А. и др. – М.: Высш. школа, 1982. – 373с.
155. Миролубов А.А. Цели, задачи и содержание обучения// Теоретические основы методики обучения иностранным языкам в средней школе. – М.: педагогика, 1981. – С. 75-83; 86-95.

156. Миропольская Н.Е. Вслушиваясь в слово. - К., 1989. - 195с.
157. Митрофанова О.Д. Методическое руководство для преподавателей русского языка иностранцам. - М., 1988. - С. 14-82.
158. Митрофанова О.Д., Костомаров ВТ. Принцип активной коммуникативности // Русский язык в национальной школе. - 1983. - № 2. — С. 16.
159. Михайловская ГА. Формирования навыков общения // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. - 1999, - №3. - С. 46-48.
160. Михальская А.К. К современной концепции культуры речи // Филологические науки. - 1990. - № 5. - С. 50-60.
161. Мова і культура (під. ред. В.М.Русанівський). - К.: Думка, 1986. - С. 24-36.
162. Москаленко П.Г. Навчання як педагогічна система: Навч. посіб. Для викл. вузів, вчителів і кер. шк. Тернопіль: ОП ТВПК, 1995. – 143с.
163. Мудрик А.В. О воспитании старшеклассников. - М.: "Просвещение", 1976. - 176с.
164. Мурзин Л.Н. О лингвокультурологии, ее содержании и методах. // Collegium. – 1997. - №1. – С.35-39.
165. Мучник Б.С. Психологические основы предупреждения стилистических ошибок у учащихся 8-10 классов средней школы: Автореферат дис. канд. пед. наук по психологии. - Алма-Ата, 1966. - 23с.
166. Ничкало Н. Європейський контекст у трансформації професійно-технічної освіти України // Шлях освіти. — 1998. — №2. — С. 14 — 18.
167. Ничкало Н. Проблеми сучасної дидактики // Шлях освіти. — 1997. — №3. — С. 52 – 24.

168. Ножин Е.А. Мастерство устного выступления, - 3-е изд., переработ. - М.: Политиздат, 1989. — 255с.
169. Оберемко О.Г. Лингвострановедческий аспект обучения французскому языку в V – VII классах средней школы: Автореф. дисс. ...канд. пед. наук. – М., 1982. – С. 7
170. Общая психология: Учебное пособие для пед. ин-тов / Под ред. В.В.Богославского и др. - 3-е изд., перераб. и доп. - М.: Просвещение, 1981.-383с.
171. Общение. Текст. Высказывание / Отв. ред. Ю.А.Сорокин, Е.Ф.Тарасов. -М: Высш. шк., 1989. -275с.
172. Ожегов С.И. Словарь русского языка. - М.: Русский язык. 1978, - С. 265.
173. Оконь В. Введение в общую дидактику. – М.: Высш.шк., 1990. –384с.
174. Онищук В.О. Дидактичні основи засвоєння учнями мовних навичок і вмінь // Українська мова і література в школі. - 1971. — № 3. - С. 48-53.
175. Основи національного виховання: Концептуальні положення // За заг. ред. В.Г.Кузя, Ю.Д.Руденка, З.О.Сергійчук, - К., 1993 - 193с.
176. Основы педагогического мастерства: Учеб. пособие для пед. спец. высш. учеб. заведений // Под ред. И.А.Зязюна. - М.: Просвещение 1989. - С. 12-93.
177. Павлова С.В. Обучение иноязычному произношению на коммуникативной основе // Иностр.яз. в школе. – 1990. - №1. – С. 29-32.
178. Пассов Е.И Коммуникативное иноязычное образование. – Липецк: Липецк. гос. педаг. ин-т, 1998. 159 с.
179. Пассов Е.И. Основы методики обучения иностранным языкам. - М., 1977. -С. 205-206.

180. Пассов Е.И. Определение понятия “Коммуникативный метод”. // Известия Воронежского государственного педагогического института. Том 208. – 1980.
181. Пашковская Н.А. К вопросу о концепции преподавания русского языка (в школах с украинским языком обучения) // Відродження. - 1996. - № 8, - С. 4-9.
182. Пашковская Н.А. Лингводидактические основы обучения русскому языку: Пособие для учителя. - К.: Рад. Школа.- 192с.
183. Пашковская НА., Иваницкая Г.М., Симоненкова Л.Н. Развитие речи учащихся. -К.: Рад. школа, 1983. - 199с.
184. Пашковская НА., Корсаков В.А. Русский язык: Учебник для 10-11 классов средних общеобразовательных школ с русским языком обучения. - К.: Освіта, 1998.-207с.
185. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін. – К.: Вища шк., 2004. – 422с.
186. Пентилюк М.И. Наукові засади комунікативної спрямованості у навчанні рідної мови // Укр. мова і л-ра в школі, 1999. — № 3, — С. 8-10.
187. Перший раз у другий клас. // English, 2002. - №25-28, – С. 5-6.
188. Плещенко Т.П., Федотова Н.В., Чечет Р.Г. Стилистика и культура речи: Практические занятия. Учеб. пособие для студентов вузов. - Минск.: Тетра Системе, 1999.-304с.
189. Плахотник В. М. Навчання іноземних мов у середній школі: концепція та її реалізація // Іноземні мови в школі. 1995 № 1 - С. 9 - 12.
190. Подласый И.П. Педагогика: Новый курс. В 2 кн. – М., 1999. – 576с.

191. Проблемы эстетического развития личности школьника [Квятковский А. И., Буров Е. В., Печко А. П. и др.] Под ред. Булова Е. В., Квятковского А. И., - М.: Педагогика, 1987. - 96 с.
192. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Англійська мова 2-12 класи. - К., 2001.
193. Пруняк Л.М. Возможности развития интеллектуальных способностей учащихся на уроках русского языка. Сборник научных трудов: Формирование коммуникативных навыков и умений школьников и студентов. Москва-Днепропетровск. Изд-во "Пороги", 1997. С. 15-21.
194. Психологічний словник / За ред В.І. Войтка. – К.: Вища школа, 1982. – С. 98.)
195. Пуховська Л. П., Болюбаш Я. Я. Педагогічна освіта за рубежом / Інформаційно-методичний бюлетень Міністерства освіти України. — К.: Освіта, 1993. — 18 с.
196. Рибалко Л.С. Організація самоконтролю школярів у процесі навчання: Автореф... дис. канд. Пед. наук. – Харків, 1995. – 24 с.
197. Рогова Г.В. , Рабинович Ф.М., Сахарова Т.Е. Методика обучения иностранным языкам в школе. – М.: Просвещение, 1991. – 288 с.
198. Рожило Л.П. Психологічні особливості вироблення мовних умінь і навичок // Українська мова і література в школі - 1986. - № 9. - С. 38-43.
199. Рожкова Г.И. Ситуация как обучающий приём развития речи. - Рус. яз. в нац. шк., - 1968. -№ 5. - С. 51-69.
200. Розенталь Д.Э., Теленкова МА. Словарь-справочник лингвистических терминов: Пособие для учителя. - М.: Просвещение, 1976. - 543с.
201. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. – М.: Педагогика. 1978. – 428 с.

202. Рудницька О. П., Болгарський А. Г., Свістельнікова Т. Ю. Основи педагогічних досліджень. — К.: М.О.України — 1998. — 143 с
203. Русанівський В.М. Основи розвитку думки. До 150-річчя з дня народження О.О.Потебні // Мовознавство. - 1985. - № 4. - С. 5-8.
204. Русский язык: Энциклопедия. – Изд.2-е, перераб. и доп. – М.: Большая российская энциклопедия: издательский дом “Дрофа”, 1997.
205. Садур В.Г. Речевое общение: проблемы и перспективы // Сборник статей. -М., 1983.-С. 21-48.
206. Салистра И. Д. Очерки методов обучения иностранным языкам. Система упражнений и система занятий. - М.: Просвещение, 1966. - С. 144-147.
207. Семиченко В.а. Психология общения. – К. “Магистр-S”, 1997. – с.152.
208. Синиця І.О. Психологія писемного мовлення учнів 5-8 класів. -К.: Рад. школа, 1974.-207с.
209. Синиця І.О. Психологія усного мовлення учнів 4-8 класів. - К.: Рад. школа, 1974.-207с.
210. Скалкин В.Л. Ситуация, тема и текст в лингвометодическом аспекте / Организация материала для устной речи // Рус.язык за рубежом. - 1983.- № 3. С.52-58.
211. Скалкин В.Л. Системность и типология упражнений для обучения говорению// Иностр.яз в школе. – 1979. - №2. С. 19-25.
212. Скворцов Л.И. Основы культуры речи: Хрестоматия. - М., 1984. - 297с.
213. Скворцов Л.И. Теоретические основы культуры речи. - М., 1980. ~~ 263с.
214. Словарь иностранных слов и выражений./ Авт.-сост. Е.С. Зенович. – М.: Олимп; ООО “Фирма Издательство АСТ”, 1998. – 608с.

215. Сокольницкая Т.Н. Формирование коммуникативных умений учащихся при изучении глагола на текстовой основе: Дис. канд. пед. наук: 13.00.02 - Сб. статей.-1994. - 198с.
216. Соловейчик М.С. О функционально-стилистической направленности изучения языка в школе. - В кн.: Исследования по развитию связной речи учащихся. - М.: Педагогика, 1974. - 168с.
217. Сорокин Ю.А. Теоретические и практические проблемы речевого общения. -М., 1979.-216с
218. Сорокин Ю.А. Психолингвистические аспекты изучения текста. — М., 1985. С. 21-48.
219. Соссюр Ф. Труды по языкознанию. - М., 1977. - С. 24-99.
220. Старков А.П. Обучение английскому языку в средней школе. – М.: Просвещение, 1978. 222с.
221. Стилистика текстов в коммуникативном аспекте // Сборник научных трудов: Пермь, 1987.-С. 41-92.
222. Стрижено А.А. Психолингвистические основы социально-ориентированного общения: Учебное пособие. - Барнаул: Издательство Алтайского госуниверситета, 1981. - С. 14-42.
223. Супрун А.Е., Клименко А.П. Две модели порождения текста при двуязычии: Перенос и интерференция // Психология и методика обучения второму языку: Механизм переноса речевых навыков и умений. - М, 1971.
224. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. Избр. пед. соч.: В 3-х т. - М.: Просвещение. 1979. С. 102-134.
225. Сучасні підходи щодо викладання іноземних мов. Інформація з Ради Європи. // Іноземні мови, 2000, - №1, С. 65-72.

226. Тарасов Е.Ф. Социолингвистические проблемы речевой коммуникации // Основы теории речевой деятельности. - М., 1974. - 317с.
227. Туманян Е.Г. Язык и массовая коммуникация. - М., 1984. - С. 42-66.
228. Учiться висловлюватися / ПХ Бусенко, Г.М.Вiнар та iн. -К.: Рад.школа., 1990.426с.
229. Ушинский К.Д. Родное слово // Избр. пед. соч.: В 2-х т. - М.: Просвещение, 1974.-Т.1.-С. 111-147.
230. Фаенова М.О. Обучение культуры общения на английском языке. – М.: Высш.шк., 1991.- 362с.
231. Федоренко Л.П. Закономерности усвоения родной речи. - М., 1984. - 216с.
232. Формановская Н.И. Речевой этикет и культура общения. - М., 1989. - С. 7-9.
233. Франклин Ф. Книга о языке. - М., 1977. - С. 5-29.
234. Функциональные разновидности речи в коммуникативном аспекте; Межвузовский сборник научных трудов. - Пермь: ПТУ, 1988. - С. 24-56.
235. Хоменко Л. Я. Новi методи навчання на Заходi // Iноземнi мови. — 1998. — №1. — С. 32 — 35.
236. Хомский. Н. Язык и проблемы знания. // Вестник московского университета. Сер.9. Филология. – 1996. - №6. С.157-164.
237. Царькова В.Б. Коммуникативность в речевых упражнениях. // Известия Воронежского государственного педагогического института. Том 208. – 1980. – С. 50-61.
238. Цiльова комплексна програма “Вчитель”/ Iнформацiйний збiрник Мiнiстерства освiти України, 1997, №24. К.: Педагогiчна преса. – С. 11-15.
239. Чапаев Н.К. Категориальное поле органической интеграции: персоналистски-педагогический аспект / Понятийный аппарат

- педагогике и образования.: Сб. науч. трудов / Отв. ред. Е.В.Ткаченко. Выпуск 1. – Екатеринбург, 1995. – С. 61-72.
240. Чернилевский.Д.В. Дидактические технологии в высшей школе: Учеб. пособие для вузов. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, - 2002. – 437 с.
241. Шанский Н.М. Русское языкознание и лингводидактика: Сборник статей. -М.: Просвещение. - 1985. - 216с.
242. Шанский Н.М., Резниченко И.Л. и др. Что значит знать язык и владеть им. -Л., 1989.-С. 81-105.
243. Шаповалові І.О. Педагогічне стимулювання навчальної діяльності старшокласників (на матеріалі гуманітарних дисциплін). Дис. ...канд.. пед. наук : –К.: 1997.– 159с.
244. Шатилов С.Ф. Методика обучения немецкому языку в средней школе. – М.: Просвещение, 1986. – С.29-31
245. Шелехова Г.Т. Про систему роботи з розвитку зв'язного мовлення у нових підручниках // Дивослово. - 1995. - № 1. — С. 26-29.
246. Шелехова Г.Т. Уроки зв'язного мовлення в старших класах: Посібник для вчителя. - К.: Педагогічна думка. - 1996. - 48с.
247. Шубин З.П. Языковая коммуникация и обучение иностранным языкам. -М., 1972.-202с.
248. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. - Л.: Наука, 1974. -428с.
249. Щукина Г.И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся. -М.: Педагогика, 1998. - С. 21-59.
250. Эрастов Н.П. Психология общения. – Ярославль: Ярослав. гос. ун-т, 1979. – 93 с.
251. Эстетическое воспитание на современном этапе: теория, методология, практика сб. ст. (ВНИИ искусствознания и др., / отв. ред. Ю. Осокин]. – М.: ВНИИ искусствознания, 1990. – 147 с.

252. Эльконин Д.Б. К проблеме периодизации психического развития в детском возрасте // Вопросы психологии. - 1971. - № 4.
253. Якобсон Р. Поэзия грамматики и грамматика поэзии (Поэтика). - Варшава, 1961.
254. Bachman T.F. Fundamental Consideration in Language testing. – Oxford: Oxford University Press, 1991. – 408p.
255. Blair R. W. Innovative approaches to language teaching // Teaching English as a second or foreign language / edit. Celce-Murcia M. — 2nd edit. — Boston, M. A.: HEIMLE & HEIMLE publ. — 1991. — P. 23 — 45.
256. Blum A. The development of an integrated science curriculum information scheme // European Journal of Science Education. — 1981. — v. 3. — P. 1 — 5.
257. Brown H. D. Principles of language learning & teaching. — USA: Prentice-Hall, INC. — 276 p.
258. Brumfit Ch.J. Communicative Methodology in Language Teaching. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 166p.
259. Canale M., Swain M. Theoretical Bases of Communication Approaches to a Second Language Teaching and Testing // Applied Linguistics. – 1980. – Vol.1. – p. 1-47.
260. Celce-Murcia M. Language teaching approaches: an overview // Teaching English as a second or foreign language / edit. Celce-Murcia M. — 2nd edit. — Boston, M. A.: HEIMLE & HEIMLE publ. — 1991. — P. 3 — 10.
261. Celce-Murcia M. & Hilles S. Techniques & resources in teaching grammar. — Oxford University Press, 1988. — 189 p.
262. Chamot A. U. & Malley M. O. A cognitive academic language learning approach: A bridge to the mainstream // TESOL Quarterly. — 1992. — v. 21, №2. — P. 227 — 249.

263. Cleary, C. 1986. The C-test at pre-intermediate level: An appraisal. SOAF Mimeo. -. 1988. Pragmatic dictation: The effect of a double exposure. System, 16,1.
264. Creative classroom activities. Selected articles from the English teaching Forum. — Washington, D. C., Edit. Thomas Kral. USA Information Agency. — 1995. — 375 p.
265. Donough S. H. Learner strategies // Language teaching. — 1999. — №1. — P. 1-18.
266. Edge J. & Richards K. Teachers develop teachers' research. — Heinemann, 1993. — 197 p.
267. Ellis R. 1986. Second language acquisition. New York: Oxford University Press.
268. Fillmore, L. W. 1976. The second time around: Cognitive and social strategies in second language acquisition. Unpublished doctoral dissertation, Stanford University.
269. Finocchiaro M. English as a Second Language. From Theory to Practice. - New York: Regent Publishing Company, 1974. ∇ 143 p.
270. Functional approach in Brazil – and South America. English Teaching Forum, 27, 1, pp.31-32.
271. Functional approaches to written text: Classroom Applications. Edited by T. Miller. English Language Programs. United States Information Agency Washington, D.C.20547, 1997. – 288 p.
272. Gibson R. The education of feeling // The Symbolic Order, Edit. P. Abbs. — London, 1989. — P. 53 — 61.
273. James E. Alatis. Language teaching: Possibilities for Interdisciplinary Co-operation // Language learning, individual needs, interdisciplinary co-operation, bi- & multi-linguism. — Brussels, 1978. — P. 79 — 92.
274. Johnstone R. Research on language learning & teaching: 1997 — 98 // Language teaching. — 1999. — №3. — P. 137 — 156.

275. Karmiloff- Smith, Annette. 1987. Some recent issues in the study of language acquisition. In *New horizons in linguistics*, 2, ed. J. Lyons, R. Coates, M. Deuchar, G. Gadzar. Harmondsworth: Penguin.
276. Krashen S. D. *Principle & practice in second language acquisition*. — New York, London, etc.: Prentice Hall International, 1987. — 202 p.
277. Kumaradivelu B. The Postmethod condition: merging strategies for second / foreign language teaching // *TESOL Quarterly*. — 1994. — v. № 1. — P. 27 – 49.
278. Larsen-Freeman D. *Techniques & principles in language teaching*. — Oxford University Press 1986. — 142 p.
279. Littlewood W. *Communicative Language Teaching*. — Cambridge: Cambridge University Press, 1991. — 108p.
280. Llola L.M. & Matsumoto K.P. Structuring students interactions to promote learning // *Creative classroom activities. Selected articles from the English teaching Forum*. — Washington, D.C., Edit. Thomas Kral. USA Information Agency. — 1995. — P. 2 – 9.
281. Lonergan J. *Video in Language Teaching*. — Cambridge: Cambridge University Press, 1992. — 133p.
282. Mann J. *Education*. — Cambridge University Press, 1979. — 258 p.
283. Marshall. S. *An experiment in education*. — Cambridge University Press, 1966. — 222 p.
284. Master R. J. *Communicating in your World*. — Academic press Canada, 1979. — 224 p.
285. *Modern English teacher*. July 2001, Volume 10, Number 3 Coursebooks
A human, cultural and linguistic disaster? The roaring in the chimney.
Jeremy Harmer, Scott Thornbury & Luke Meddings - p - 5 – 15.
286. *New trends in integrated science teaching*. — UNESCO. — 1969 — 1970. — Vol. 1. — 368 p.
287. Palmer H. *The Oral Method of Teaching Languages*. — Cambridge: Cambridge University Press, 1943. — 87p.

288. Porter R. Review of educational research // TESOL Quarterly. — 1992. — v. 26, №3. — P. 573 — 575.
289. Prahbu N. J. Second language pedagogy. — Oxford University Press, 1987. — 259 p.
290. Richards J. C. Error analysis: perspectives on second language acquisition / Edit. J. C. Richards. — Great Britain: Longman, 1975. — 228 p.
291. Richards J.C. Rodgers T.C. Approaches and Methods in Language Teaching: a Description and Analysis. — Cambridge: Cambridge University Press, 1991. — 171p.
292. Rivers W. M. Rules, patterns & creativity in learning // The art of TESOL: Selected articles from the "The English teaching Forum", Part 1 — Washington, D. C.: English Teaching Forum. — 1975. — P. 166 — 173.
293. Rivers W. M. The psychologist & the foreign language teacher. — Chicago: University of Chicago Press., 1964. — 305 p.
294. Savignon S.J. Communicative Competence: Theory and Classroom Practice: Texts and Contexts in Second Language Learning. — Massachusetts, 1983. —322p.
295. Scarcella R., Oxford R. The tapestry of the language learning: The individual in the communicative classroom. — Boston: Wadsworth Publishing CO., 1992. — 224 p.
296. Sionis C. Let them do our job! Towards autonomy via Peer-Teaching & Task-Based exercise // Creative classroom activities. Selected articles from the English teaching Forum. — Washington, D. C., Edit. Thomas Kral. USA Information Agency. — 1995. — P. 9 — 18.
297. Slavin R. Synthesis of research on co-operative learning //Education Leadership 1981. — v. 38, №8. — P. 655 — 660.
298. Soars L. & J. New Headway English Course 5-levels. — Oxford University Press, 1998.

299. Sorani D. & Tammoni A. A cognitive approach to content-based instruction // Creative classroom activities. Selected articles from the English teaching Forum. — Washington, D. C., Edit. Thomas Kral. USA Information Agency. — 1995. — P. 54 — 61.
300. Stern H. H. Fundamental concept of language teaching. — Oxford University Press, 1996. — 582 p.
301. Storr A. Individuation of creative process // The Symbolic Order. — London, 1989. — P.183 — 197.
302. Tarone E. Some Thoughts on the Notion of Communicative Strategy// TESOL Quarterly. — 1983. —No.15. — P.285-295.
303. Teacher development making right moves. Edited by Thomas Kral. Selected articles from the English teaching forum 1989 – 1993, English Language Programs Division United States Information Agency Washington. D.C. First published 1994; this edition reprinted 1996, - 277 p.
304. The Communicative Approach to Language Teaching / Ed. by Ch. Brumfit and K. Johnson. — Oxford: Oxford University Press, 1991. — 243p.
305. Vygotsky, L. 1962. Thought and language. New York: Cambridge University Press.
306. White R. T. Learning science. — Oxford: Basil Blackwell, 1988. — 227 p.
307. Wilson J. D. Assessment for teacher development. — London: The Falmer Press, 1989. — 237 p.

Законодавчі акти.

1. Конституція України, 1996 р.
2. Закон України “Про освіту”, 1991 р.
3. Закон України “Про внесення змін і доповнень до Закону України “Про освіту”, 1996 р.
4. Закон України “Про загальну середню освіту”, 1999 р.
5. Закон України “Про вищу освіту”, 1991 р.
6. Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті (проект).